

HALİL RIFAT PAŞA'NIN Sivas Valiliği Döneminde Yol Çalışmaları

"Gidemediğin yer senin değildir"
Halil Rifat Paşa

Dr. Yılmaz ŞİMŞEK
Sivas Valisi

Halil Rifat Paşa (1827-1901), Osmanlı bürokrasisinin en önemli simalarından biri olarak İmparatorluğunun en uzun yüzyılı¹ şeklinde nitelendirilen 19. yüzyıl dönemindeki başarılı bayındırlık ve imar faaliyetleri ile dikkat çekmektedir. Osmanlı Bürokrasisinde sadrazamlığa kadar yükselen Halil Rifat Paşa, Sivas Valiliği döneminde yaklaşık 1400 kilometre yol inşa ettirerek Anadolu'nun ulaşım sorununun çözümüne büyük katkıda bulunmuştur.

Halil Rifat Paşa'nın 'Gidemediğin yer senin değildir.' sözünün, devletin millete ulaşabilmesinin önemini ortaya koymasından son derece anlamlı olduğu ifade edilebilir. İmparatorluğun son döneminde art arda gelen savaşlarla ve uluslararası güç mücadeleleriyle uğraşmak zorunda olan devletin, 50 yıl sonra

vatan toprağı olarak kurtuluş mücadelesi vereceği Anadolu topraklarında yapılan yollar hayati önem taşıyacaktır. Halil Rifat Paşa'nın o dönemde yaptırdığı yollar Türkiye Yüzyılı düsturuyula içinde bulunduğumuz Cumhuriyet'in 100. yılında hala önemini korumaktadır.

HALİL RIFAT PAŞA KİMDİR?

1827 yılında Selanik Vilayetinin Siroz Sancağına bağlı Lika kasabasında dünyaya geldi. Babası Bölükbaşı namıyla anılan İbrahim Ağa'dır. Üç yaşındayken ailesinin Siroz'a taşınması üzerine burada Sıbyan Mektebine başladı. 9 yaşlarında Sirozlu Molla Bayraktaroğlu Mehmet Ağa'nın himayesine verildi.

Halil Rifat Paşa'nın memuriyet hayatı 1843 yılında, Siroz tahrirat kaleminde başlamıştır. 1843 ile 1868 yılları arasında farklı vilayetlerde katiplik, mektupçuluk görevlerini ifa etmiştir. Sonrasında bu

¹ Bu nitelendirme Prof. Dr. İlber ORTAYLI'nın (1983) 'İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı' adlı eseriyile yayınlanmıştır.

görevlerden edinmiş olduğu tecrübeler neticesinde ilk önce 1868 yılında Varna Mutasarrıflığına sonrasında da sırasıyla Tırhala Mutasarrıflığına ve Vidin Mutasarrıflığına tayin edilerek buralarda hizmet vermiştir. Valilik görevine ise ilk defa 1876 yılında Tuna vilayetinde başlamıştır. Sonrasında ise Kosova, Selanik, Sivas, Aydın, Manastır ve tekrar Aydın Valisi olarak hizmetlerine devam etmiştir (Biol, 1999). Her ne kadar Sivas, Aydın ve Manastır Valilikleri çok başarılı dönemler olarak nitelendiriliyor olsa da Halil Rifat Paşa'yı asıl ön plana çıkaran dönem Sivas'ta valilik yaptığı yıllara tekabül etmektedir (Topçu, 2019). Özellikle bayındırlık faaliyetlerinde başarılı olması da Sivas Valiliği'ne atanmadan önce 1880 yılında Umûr-ı Nâfia² Komisyonunda aza olarak görevlendirilmesi ile ilişkilendirilmektedir. 1882 yılında Sivas Valiliği'ne atanan ve bu görevini 1885 yılına kadar sürdüren Halil Rifat Paşa burada hizmet verdiği kısa sürede çok sayıda bayındırlık faaliyeti gerçekleştirmiştir (Topçu, 2019).

Adına bir Anadolu lisesinin, bir ilkokul, bir caddenin, bir köprülülük kavşağın bulunduğu Sivas, Vali Paşa'yı en çok hatırlayan ve hayırla yâd eden vilayetlerin başında gelmektedir. Vilayet Hizmet Binası Paşa'nın Sivas'a kazandırdığı önemli eserler arasındadır. Yine Sivas'ın ünlü mesire yeri "Paşafabrikası"nın adını, Halil Rifat Paşa'nın bu mevkide yaptırdığı dakik (un) fabrikalarından aldığı da çoğu Sivaslı tarafından bilinir ve Paşa, ismiyle değil ünvanıyla anılır.

1884 yılında yapımı tamamlanan Sivas Ordu yolunun Sivas-Zara-Şerefiye güzergâhı Kuşkayası mevkiinde, kaya üzerine kazılmış bir kitabe bulunmaktadır. Aynı mevkide Halil Rifat Paşa'nın, 1960'larda yapılan bir büstü de yalçın kayaların üzerinde yükselmektedir. Kitabede şun-

lar yazmaktadır: "Asr-ı Gâzi Sultân Hamîd **Hân-ı** sâñide Vezîr-i terakkîperver Sivas Valisi Halil Rifat Paşa hazretlerinin memâlik-i mahrûsa-i **şâhâneye** bir misâl olmak üzere 1298'de Sivas'tan Samsun'a, 1299'da Sivas'tan Harput'a, 1300'de Sivas'tan Ordu Limanına değin yapılan tarikin tarihidir. 1300. (1884). "Gidemediğin yer senin değildir" vecizesinin uzaktan görülebilecek şekilde yazılı olduğu mevkîye, yolu kullanan vatandaşlar büyük ilgi göstermektedir. Söz konusu kitabenin ve büstün tarmiri ve çevrenin peyzaj düzenlemesi için Valiliğimiz tarafından bir çalışma başlatılmıştır.

OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE SİVAS VİLAYETİ

1867 yılında kabul edilen Teşkil-i Vilâyet Nizamnâmesi ile Rum Eyaleti kaldırılarak yerine Sivas Vilayeti kurulmuştur. Vilayete bağlı birimler; Sivas Sancağı, Amasya Sancağı, Karahisar-ı Şarki Sancağı ve 1880'den itibaren Tokat Sancağıdır. 1867-1869 yıllarında Canik Sancağı da Sivas Vilayetine bağlanmıştır. Osmanlı Dönemindeki sancakların vilayet olarak adlandırıldığı 1922 yılında kaldırılmıştır.

2 Umûr-ı Nâfia Nezâreti: Osmanlı Devleti'nde Bayındırlık Bakanlığı'na verilen isimdir.

- **Sivas Sancağı:** Sivas, Aziziye, Bünyan-ı Hamid, Darende, Divriği, Gürün, Hafik, Kangal, Koçgiri, Tonus ve Yıldızeli kazalarından,
- **Tokat Sancağı:** Tokat, Erbaa, Niksar, Reşadiye ve Zile kazalarından,
- **Amasya Sancağı:** Amasya, Gümüşhacıköy, Havza, Lâdik, Mecitözü, Merzifon ve Vezirköprü kazalarından,
- **Karahisar-ı Şarki Sancağı:** Alucra, Koyulhisar, Mesudiye ve Suşehri kazalarından oluşmaktaydı. O dönemki Sivas Vilayeti'nin bugünün il sınırlarına göre Giresun, Samsun, Ordu, Tokat, Amasya, Sivas Malatya ve Kayseri illerinin birçok ilçelerini içinde barındıran büyük coğrafi alana yayılmış bir idari yapıyı ifade ettiği görülmektedir.

Aynı dönemde Anadolu'da yapılan yolların toplam uzunluğu yaklaşık 5000 km iken Halil Rifat Paşa'nın Sivas valiliği döneminde tek başına yaptırdığı yolların uzunluğu 1400 km'dir. Özellikle Sivas vilayetinin diğer vilayetlerle olan ulaşım ağlarını genişletmek ve bağlantı yollarının ıslahını gerçekleştirmek üzerine yoğunlaşan Halil Rifat Paşa'nın pek çok köprü ve menfez projesine imza attığına değinilmektedir (Topçu, 2019). Bu projelere tabloda detaylı biçimde yer verilmektedir.

Halil Rifat Paşa, yukarıda değinilen yol ve bayındırlık faaliyetlerinin yanı sıra eğitim- öğretim konusunda da çok önemli çalışmalara imza atmıştır. Sivas Vilayetinde 1882 yılında Vilayet Maarif Meclisi kurulduktan sonra eğitim çalışmaları hız kazanmıştır.

Yayımladığı 11 adet tembihname-de de eğitim üzerinde hassasiyetle durmuştur. Sade ve anlaşılır bir dille eğitimin, asayişin, orman ve doğa bilincinin modern ziraatın ve hijyenin öneminin halka açıklanmasına ve geliştirilmesine dayalı tembihleri dikkati çekmektedir. Bu tembihnamelerin dördüncüsünde eğitime ilişkin vurguladığı birkaç hususa değinmekte yarar görülmektedir (Mercan, 2004).

“İnsanı insan eden ve dünya ve ahirette muradına erdiren şey ilim ve amel-dir. Yani okumak ve yazmak ve okuduğu ilim ile amel olmaktır. Bir okumuş adam ile okumamış adamın arasında dağlar kadar fark vardır. Her fenalık cahillikten gelir. Bugün hapisaneler dolusu adamlar yoklansa, içinde alim yoktur. Cümlesi cahildir ve bu ceahl sebebiyle adam öldürmüş, haydutluk, hırsızlık yahut sa’ir fenalık etmiş ki hapse girmiştir. Meşhur lakırdıdır ki hapisaneleri azaltmak için mektepleri çoğaltmalı.”

Halil Rifat Paşa 74 yaşında 9 Kasım 1901 tarihindeki vefatına kadar sadrazamlık görevini yürütmüştür. Yumuşak huylu ve halim selim yapısıyla bilinmesine rağmen yaklaşık dört yıl süren Sivas Valiliği döneminde yollar, eğitim, tarım ve sağlık konusunda gösterdiği kararlılık onun büyük devlet adamı olma vasfını perçinlemiştir. Sivas'ta ilk eczanenin Halil Rifat Paşa döneminde açıldığı bilinmektedir. Yolların ve diğer hizmetlerin yapımında finansmanı halkın katkısıyla sağlamaya çalışmış ve halkı faaliyetlere katılmaya teşvik etmiştir. Bu sayede az maliyetle çok iş yapılabilmesi mümkün olmuştur. Halil Rifat Paşa döneminde yapılan yolların, menfezlerin ve diğer yapıların önemli bölümü hala hizmet vermeye devam etmektedir.

‘Gidemediğin yer senin değildir.’ düsturuyla durmaksızın çalışan Halil Rifat Paşa, Cumhuriyet döneminde

Tablo: Halil Rifat Paşa Dönemi Ulaşım Faaliyetleri

Güzergâh	Yapılan yolun uzunluğu	Güzergahtaki köprü-menfez- kasis
Ordu-Sivas	200 km	Bilgi bulunmamaktadır.
Trabzon (Canik Sancağından Malatya Sancağına)	410 km (86 saatlik Bağdat Cad. kısmı şose olarak tanzim edilmiştir.)	314 köprü, 829 menfez, kasisler, çeşmeler inşa edilmiştir.
Tokat-Niksar-Trabzon	76 km (15 saatlik kısmı şose olarak tanzim edilmiştir.)	55 köprü, 33 menfez, kasisler* inşa edilmiştir.
Amasya Sancağında Havza Kasabası'ndan Samsun şosesine	1 km'lik şose yapılmıştır.	Bilgi bulunmamaktadır.
Amasya Sancağında (Merzifon Kasabasından, Ankara Vilayetindeki Yozgat Sancağında, Çorum Kazasına)	62 km + 840 m (13 saatlik kısmı şose olarak tanzim edilmiştir.)	Köprüler, menfezler ve kasisler yapılmıştır.
Merzifon Kasabası- Bağdat Caddesi	9 km +465 m (2 saatlik kısmı şose olarak tanzim edilmiştir.)	Köprüler, menfezler ve kasisler yapılmıştır.
Merzifon Kasabası-Osmancık Kasabası	59 km+ 565 m (12 saatlik kısmı şose olarak tanzim edilmiştir.)	1 km'ye yakın uzunluk boyunca devam eden Direkli-Derbendi Kayaları barutla parçalanmıştır.
Karahisar-ı Şarkiden Trabzon Vilayetinde Giresun Kazası hududuna	61 km+500 m (12 saatlik yarısından fazlası kayalık bir yolda gerekli çalışmalar yapılarak açılmıştır.)	Tamzara Boğazı'nda 33m'lik bir kaya delinerek tünel inşa edilmiştir. Köprüler ve menfezler yapılmıştır.
Çamlıbel Dağı	5 km (kapanan şoseler açılmıştır.)	Bilgi bulunmamaktadır.
Zile Kasabası'ndan Amasya Kazası hududuna	29 km+165 m (6 saatlik şose tanzim edilmiştir.)	Köprüler ve menfezler inşa edilmiştir.
Sivas'tan Ordu Kazası hududuna	212 km+ 675 m (42,5 saatlik kısmı şose olarak tanzim edilmiştir.)	92 köprü, 300'den fazla menfez ve kasis inşa edilmiştir. Yolda var olan kayalar yine barut ve matkapla imha edilmiştir.
Sivas'tan Ordu Kazası hududuna (aynı güzergahtan Hamidiye Kasabası'na)	(1 km'lik şose tanzim edilmiştir.)	Çeşme inşa edilmiştir.
Samsun'dan Sivas'a	287 km	Bilgi bulunmamaktadır.
Sivas'tan Malatya hududundaki Hasan Çelebi'ye	122 km	149 köprü, 300 menfez
Şark-ı Karahisar'dan Samsun'a	78 km	Bilgi bulunmamaktadır.

Kaynak: Birol, 1999.

* Boyutu bakımından önemli olan, aynı güzergahta Kelkit Nehri üzerine 630 metre uzunluğunda, 41 gözlü ve ayakları kârgir ve üzeri ahşap olan "Hamidiye" ismi verilen büyük bir köprü inşa edilmiştir.

Karayolları Genel Müdürlüğü'ne vizyon kazandıran bir vali olarak akıllarda ve gönüllerdedir. Cumhuriyetimizin 100. yılında bu vatan için verilen büyük emekler göz önüne bulundurularak "Türkiye Yüzyılı" hedeflerine ulaşabilme yolunda bugünkü yöneticilerin Halil Rifat Paşa gibi şahsiyetlerden alacağı ibretlik dersler vardır.

KAYNAKÇA

Birol, N. (1999). Halil Rifat Paşa Dönemi ve İcraatları (1827-1901). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Malatya.

Mercan, M. (2004). Sivas Valisi Halil Rifat Paşa'nın Eğitim ve

İmar Faaliyetleri, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 23., s. 195-214, Erzurum.

Topçu, S. M. (2019). Halil Rifat Paşa'nın Sivas-Hasan Çelebi Yol Güzergâhı Üzerindeki Bayındırlık Faaliyetleri. 21. Uluslararası Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 769-780.